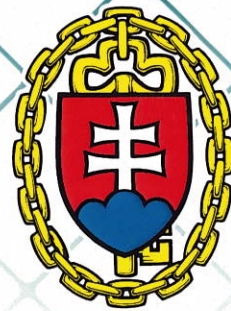

SLOVENSKÉ VÄZENSTVO

2. ročník 3/2020

ISSN 2644-5816

VÝROBA OCHRANNÝCH
POMÔCOK V ZBORE

že snaha o plnenie týchto cieľov, resp. ich dosiahnutie napomôže menovaným vytvoriť si a svojim blízkym lepšiu perspektívu na začlenenie sa do bežnej spoločnosti.

Z dôvodu, že až štrnásť aktuálne umiestnených odsúdených je negramotných, pravidelne raz do týždňa sa realizujú stretnutia členov Kurzu na získanie gramotnosti, kde vedomosti a zručnosti získavajú hrovou a dynamickou formou z dôvodu výraznej oscilácie pozornosti. Týchto stretnutí sa odsúdení zúčastňujú s veľkým záujmom. Počas práce kurzu boli zistené zaujímavé diagnostické údaje, ktoré sú odpoveďou na otázku: „Ako je to možné, že po absolvovaní povinnej školskej dochádzky odsúdený nedokáže napísať ani vlastné meno?“ Bolo zistené, že drvivá väčšina negramotných odsúdených majú závažné deficity vo funkciách potrebných pre úspešný proces učenia a slovenský jazyk vnímajú ako cudzí, tým pádom majú veľmi nízku nielen aktívnu, ale aj pasívnu slovnú zásobu. Pre úspešný priebeh vzdelávacieho procesu, najprv (alebo aspoň súčasne) potrebujú absolvovať prípravné cvičenia na elimináciu, resp. odstránenie deficitu v senzorio-motorických funkciách a zvyšovanie slovnej zásoby.

Odsúdení sa raz do mesiaca zúčastňujú vzdelávacej aktivity – videoprojekcie zo série Vesmír, Tajomstvá morského dna, Sedem divov sveta, Človek proti divočine a podobne s následnou besedou. Cieľom tejto aktivity je hlavne rozvoj ich všeobecných rozumových schopností, slovnej zásoby a schopnosti

sformulovať a odprezentovať vlastné postrehy a myšlienky.

Okrem toho sa niektorí odsúdení podieľajú na činnosti pre všeobecný rozvoj osobnosti odsúdeného – vyrábajú obálky pre potreby ústavu. Touto cestou sa u odsúdených vytvárajú a upevňujú pracovné návyky, ako aj vôľové a osobnostné predpoklady pre vykonávanie pracovných činností.

Komunitné stretnutia sa konajú spravidla raz až dvakrát do mesiaca. Počas nich sa zameriavame na riešenie organizačných a interpersonálnych problémov, podanie aktuálnych informácií a hodnotenie činností odsúdených pri dodržiavaní režimu, čistoty a poriadku, disciplíny a aktivít v čase osobného voľna, napr. kultúrno-osvetových aktivít, činností pre rozvoj osobnosti odsúdeného a pod.

Existencia oddielov špecializovaného zaobchádzania má naozaj svoje opodstatnenie v penitenciárnej starostlivosti a pre dennodennú prax prináša viac pozitív ako pre jednu, tak aj pre druhú stranu prevýchovného a resocializačného procesu. Prax ukazuje, že odsúdení so špeciálnymi potrebami sa s veľkým záujmom zúčastňujú individuálnych aj skupinových aktivít a žiadajú o ich častejšiu realizáciu, čo je však pri celkovej kapacite a naplnenosti oddielu v počte 35 odsúdených ťažko zvládnuiteľné.

Ruslana Kičinová, Košice

Implementácia prvkov systému efektívnej resocializácie prostredníctvom aktivít národného projektu Šanca na návrat

Je to náročná práca. A výzva. Vždy, keď sa ocitnem v rámci práce v kritickkej situácii, tak sa obzriem za chrbát na nástenku. Mám tam vytlačenú farebnú fotografiu s tvárou obete, matky dvoch detí, ktorá bola pred pár rokmi zavraždená. To, čo bolo ohľadne tohto prípadu medializované, možno označiť nie za efekt motýľích krídel (tak, ako ho vysvetľoval americký vedec Lorenz), ale efekt „krátkodobej marketingovej a dobre predajnej senzácie“ s nešťastným koncom. Desiatky vedeckých a praktických informácií o efektívnosti činnosti Zboru väzenskej a justičnej stráže pritom ostali a ostávajú nepovšimnuté. Ako príklady možno spomenúť:

- výsledky z výročných reportov Rady Európy (napr. ranking štátov podľa kľúčových indikátorov v oblasti väznenstva uvedených v súbore dát v SPACE I za rok 2018),

- interkontinentálne prestížne ocenenie generálneho riaditeľa zboru zo strany organizácie ICPA (v kontexte SR bez obdoby) odovzdané generálnemu riaditeľovi zboru v zahraničí v novembri 2019,

- výstupy z prepájania vedy a praxe za ostatnú dekádu v zmysle výskumom riadenej trestnej politiky (napr. penologický výskum, realizácia aplikovaných projektov, medzinárodná spolupráca a pod.) a mnohé iné.

Ak si uvedené spojíme s informáciami o počte väznených osôb v Slovenskej republike (10 602 osôb k 06/2020) s počtom prepustených osôb z výkonu trestu v predchádzajúcom mesiaci (423

osôb k 06/2020), tak z toho vyvstáva jedna z kľúčových úloh vo vzťahu k boju s kriminalitou. A jej význam zdôrazňuje nielen číslo vyjadrujúce škody spôsobené kriminalitou celkom (napr. za rok 2015 to bolo 396,40 mil. eur), ale život každej z obetí trestnej činnosti. Často sa mi v týchto prípadoch vybavujú tváre klientov, s ktorými som bol za ostatných 17 rokov v kontakte. Či už obete trestnej činnosti, páchatelia, závislé osoby a ich príbuzní alebo teenageri s poruchami správania a iní. Občas sa počas metodických návštev v partnerských ústavoch letmo pozerám po odsúdených, či medzi nimi niektorého zo svojich niekdajších klientov

nenájdem. Ale späť k zboru. Sčítané, podčiarknuté, pri viac ako 10 000 väzených osobách, z ktorých je cca 400 – 500 mesačne prepúšťaných na slobodu a pri počte niekoľko tisíc pracovníkov zboru (príslušníci a zamestnanci) uvidíme miestami až sifyfóvsku úlohu spojenú so službou a občas aj s dilemami. Počnúc vrcholovým riadením až po každého jedného príslušníka a zamestnanca zboru. Prírodzene, aj zbor má svoje rezervy a potenciál rozvoja, ale aktívne na ňom pracuje. Možno by v tomto prípade postačovala aj v psychoterapii využívaná technika „otázky na zázrak“, ktorá by mohla znieť: Čo by sa udialo, ak by zbor neplnil svoje úlohy? A tu sa dostávame k rôznej optike/videniu odpovede človeka z bežnej verejnosti a človeka pracujúceho v prostredí zboru. Ako to teda urobiť tak, aby bolo väzenie efektívne, aby sme vedeli, čo, ako a prečo robíme, v súlade s praxou a vedou, a aby sme uvedené vedeli argumentačne obhájiť aj na medzištátnej kriminologickej úrovni s rešpektovaním našich národných špecifik? Vrcholom tejto náročnej pyramídy je znižovanie recidívy trestnej činnosti a uplatnenie sa väznených osôb na trhu práce. A aj na to máme národný projekt Šanca na návrat. V nasledujúcich riadkoch sa pokúsím o stručnú sumarizáciu základných odborných a vedeckých východísk toho, čo sa v projekte realizuje (v jednom z ďalších čísel časopisu je plánovaný samostatný príspevok orientovaný viac na projektovú činnosť s vybranými dátami o realizovaných činnostiach a s podrobnejším opisom odborných aktivít).

Efektívna resocializácia a národný projekt Šanca na návrat

Optikou vedy a praxe (dva fenomény, ktoré majú vzťah ako ihla a niť) je pojem resocializácia prinajmenšom diskutabilný. Možno opakovane socializovať? Veď sme už socializovaní boli, či? Bez ohľadu na túto diskusiu (nielen z teórie socializácie) nachádzame v histórii trestania previnilcov posun od drastických brachiálnych trestov (parciálna deštrukcia časti tela, resp. odčatie napr. ruky) cez využívanie ľudského potenciálu na prácu (trestanecké kolónie), až po tzv. resocializáciu, alebo v anglosaských krajinách je častejšie využívaným ekvivalentom „rehabilitácia“ (angl. rehabilitation). K tomuto historickému procesu je množstvo odborných informácií od rôznych praktikov, vedcov, filozofov, akými boli napr. francúzsky filozof Foucault či britský historik Paul Johnson a mnohí iní.

Resocializácia je najčastejšie v trestnej politike vnímaná cez tri uhly pohľadu, ktoré sa v rôznej sile medzi sebou prelínajú:

1. Ochranný – kľúčovou úlohou je zabezpečenie bezpečnosti a ochrany verejnosti pred nebezpečnými osobami. Tejto „optike“ je naklonená aj verejnosť, ktorá je „nastavená“ punitívne (chce trestať). Napriek tomu sa podľa výsledkov za ostatné roky pohľad verejnosti mení aj vo vzťahu k trestajúcejmu „nastaveniu“. Do popredia sa dostáva efektívnosť, účelnosť a podobne, pričom verejnosť je pozitívne naklonená resocializácii mládeže (akoby sme stratou slobody chceli trestať mládež menej, než iné vekové kategórie a v prípade mládeže uplatňovať čo najviac rôznych efek-

tívnych programov a alternácií smerujúcich k pozitívnej zmene). Chtiac-nechtiac, obsahuje to v sebe aj vedecký a odborný argument, ktorý sa týka najmä kriminálnej deprivácie. Podľa tohto konceptu je efektívna práca najmä s osobami do 30. roku veku, ak sa ale do tohto času nerealizujú efektívne intervencie a osoba už bola mnohokrát trestaná za závažnú trestnú činnosť, proces deprivácie sa stáva len ťažko zvrátiteľným.

2. Ekonomický – koľko to stojí a ako je to efektívne? Tento aspekt zdôrazňuje vstupy a výstupy (najmä finančné), a tiež je v mnohých prípadoch politicky ľahko zneužiteľný (niektorí autori dokonca hovoria o populistickej trestnej politike). Odráža to súčasnú dobu 21. storočia, v ktorej sa stráca kvalitatívny rozmer a dominantne sa orientujeme na manažérizmus (občas viac ako na výsledok). Vstup, výstup, výsledok, vyhodnotenie. Pri dvoch číslach – pri bežných nákladoch na osobu vo väzenskom zariadení za určitý čas v eurách (číslo 1) a pri expertnom odhade dôsledkov recidívy trestnej činnosti tej iste osoby (číslo 2 tiež v eurách) však vyvstáva množstvo polemických otázok. Ekonomicky však nastavenie trestnej politiky musí byť bezpochyby efektívne.

3. Sociálny – orientovaný na zmenu človeka a prácu s ňou. Samozrejme, mimo osôb, pred ktorými sa spoločnosť musí chrániť z dôvodu ich nebezpečnosti a musia byť izolované. Obsahuje v sebe aj často pertraktovanú restoráciu (obnovu trestným činom narušeného sociálneho prostredia). Tento pohľad sa snaží o vytvorenie prostredia, v ktorom sa minimalizujú negatívne dôsledky ústavného prostredia na väznené osoby, pracuje sa čo najefektívnejšie na zmene jednotlivca, na minimalizácii dôsledkov pre príbuzných, rodiny, komunity, spoločnosť a podobne.

Bezpečnosť, ochrana, ekonomický pohľad aj optika sociálna sú nevyhnutné a mali by byť v zodpovedajúcom postavení v každej trestnej politike. Redukcia významu penitenciárneho zaobchádzania a účelu výkonu trestu „len“ alebo „iba“ na odstrašujúci efekt a izoláciu nebezpečných osôb by bola chybou. Rovnakou chybou, ako nedostatočné prepájanie intervencií v rámci penitenciárneho zaobchádzania s intervenciami mimo prostredia väzenského zariadenia (postpenitenciárna sféra). Slová len a iba v predchádzajúcej textácii sú v úvodzovkách, pretože sú kľúčové tiež, ale NIELEN. Zameranie sa na izoláciu a ochranu spoločnosti je úplne prirodzené, ale iba pred tými, pred ktorými treba spoločnosť chrániť (tak, ako sme už uviedli, treba ich izolovať, pretože sú pre spoločnosť, a v niektorých prípadoch aj pre seba, nebezpeční). Nakoniec, celý koncept restorácie (Zehrovej restoratívnej justície) využíva zásadu ultima ratio, ktorá uvádza, že vo väzenskom prostredí by mali byť najmä nebezpečné osoby, pred ktorými sa spoločnosť musí chrániť. S menej rizikovými osobami (mimo tých „extrémne nebezpečných“) je potrebné pracovať, aby sme dosiahli, tak ako uviedol pred pár rokmi jeden zahraničný väzenský praktik, „zmenu leva v kletke“. Bez efektívneho zaobchádzania totiž k zmene nedochádza a po určitom čase sa kletka otvorí. Napriek tomu, že nemám toto prirovnanie rád, často ho

používam. Dôvodom je, že s lepším som sa nestretol. Na druhej strane asociácia pri slove „lev“ s odsúdeným, ktorý sa po rokoch strávených vo väzení, v deň jeho prepustenia na slobodu, naplášť eskalátora v obchodnom centre, je ťažko zlučiteľná.

Šanca na návrat podporuje a vytvára líniu intervencií a prostredie pre plynulý prechod do života na slobode. Prakticky a vedecky zdôvodneným spôsobom. Výstupný oddiel nie je nadštandard, je ale špecifický. Má zodpovedajúce materiálo-technické vybavenie a obsahuje aj široké spektrum intervencií s odsúdenými. Umiestnenie vo výstupnom oddiele často charakterizujú odsúdení rôzne, napr. „po psychickej stránke je to lepšie, menej ľudí...“. Pre niektorých je to aj vytvorenie diskomfortu, resp. určitej nepohody, pretože sa niekoľko mesiacov pred prepustením ocitnú na inom mieste, s inými osobami, v inom spôsobe fungovania (z pohľadu intervencií napr. „...stále tu odo mňa niečo chcú..., musím na sebe pracovať...“). A práve o tom to je. Aby sme predišli situáciám, ktoré sa po prepustení vyskytujú, sú rizikové (rizikové kriminogénne faktory) a vedú k recidíve trestnej činnosti. Opakovane sme v komunikácii zmyslu výstupného oddielu a jeho nastavenia smerom navonok využívali úsmevnú metaforu, že „háďzeme do odsúdených snehové gule, aby ich vo vonkajšom prostredí nezavalila lavína“.

Efektívnych praktických prístupov, metód práce v penitenciárnej sfére, je mnoho. Ťažiskovými prvkami systému efektívnej resocializácie, ktoré sú východiskami aj pri implementácii Šance na návrat, sú:

- prístup/paradigma RNR – angl. skr. Risk – Need – Responsibility, slov. riziko – potreby – responzivita (najmä Andrews, Bonta) – kľúčové je identifikovať riziká a potreby väznenej osoby (čo je najviac rizikové, čo je potrebné) a následne toto odsúdenému „odovzdať“ v procese penitenciárneho zaobchádzania tak, aby to dokázal v súlade so svojimi schopnosťami „prijať“. Toto nastavenie možno procesne vnímať v línii kontakt – vyhodnotenie rizika – v súlade s rizikom a potrebami stanovenie intervencie – následná evaluácia. Ak akýkoľvek z prvkov chýba, proces je nekompletný, a tým aj nerealizovateľný,

- paradigma dezistencie – upustenie/prerušenie kriminálnej kariéry (McNeil, Weaver) – realizácia a podpora činností a intervencií, ktoré prerušujú, alebo zastavujú trajektóriu kriminálnej kariéry,

- RFPP – angl. skr. Risk Factor Prevention Paradigm, slov. paradigma prevencie rizikových faktorov (Farrington) – importovaná do kriminológie z oblasti verejného zdravotníctva, ide o široké spektrum rizikových kriminogénnych faktorov, ktoré podporujú dopúšťanie sa trestnej činnosti, a zároveň tzv. protektívne faktory, ktoré pôsobia proti vplyvu rizikových. Čiže ak vieme, že napr. zamestnanosť redukuje pravdepodobnosť opakovaného dopustenia sa trestnej činnosti takmer na polovicu, treba s ňou ako s rizikovým faktorom pracovať ťažiskovo,

- hodnotenie rizika – samostatná rozsiahla oblasť, ktorá v sebe zahŕňa napr. nástroje na hodnotenie rizika recidívy trestnej činnosti a určenie potrieb, nástroje na hodnotenie rizika vážnej ujmy (nebezpečenstvo pre spoločnosť) – obe tieto línie sú odlišné, jedna samostatná doména je zistiť riziko recidívy trestnej činnosti do dvoch rokov po prepustení, iná zistiť bezprostredné riziko nebezpečnosti vážnej ujmy pre verejnosť po prepustení odsúdeného z väzenského zariadenia,

- koncept dynamickej bezpečnosti (najmä Dunbar) – iná ako statická (fyzické prvky ako rôzne formy bezpečnosti) a procedurálna (v zmysle organizačnej, manažérskej, napr. plány a pod.) vo väzenskom zariadení. Dynamická bezpečnosť nie je o „výzvedách“ alebo spravodajskej práci v akčnom poli väznených osôb (aj keď s týmito informáciami, samozrejme, možno pracovať), ale dominantne o ventilácii väznených, predchádzaní konfliktom a rizikovým situáciám, porozumení, rešpekte, profesionálnom vzťahu, o „pokoji“ vo vnútri väzenského zariadenia, zmysluplnom využívaní času, bez incidentov a spôsobenia škôd na zdraví viac, ako umiestnením v ústavnom zariadení. Dominuje profesionálny vzťah medzi trestanými osobami a personálom väzenského zariadenia smerujúci k bezpečnosti a ochrane, nie vzťah priateľský,

- koncept ACE – angl. skr. Adverse Childhood Experience, slov. koncept nepriaznivých zážitkov z detstva – inkluje viac k psychotraumatológii. Osoby do veku 18 rokov, ktoré sú väznené a rôznym spôsobom „uškodili“ iným, vykazujú viac traumatizujúcich zážitkov ako majoritná populácia.

Vyššie uvedené prvky sa vyskytujú v rôznom rozsahu takmer vo všetkých intervenčných procesoch, ktoré v projekte Šanca na návrat spoločne vytvárame. Nejde o vyčerpávajúci obsah všetkých prvkov, ale uvedenie tých, ktoré možno považovať za kľúčové.

Záver

Americký sociológ Martinson si už v roku 1974 kládol otázku, čo a ako vo väzenskom prostredí funguje. A bol skeptický. Následkom bolo čo najužšie prepojenie vedy a praxe v intervenciách v penitenciárnom prostredí. Snažili sa o to od 70-tych rokov minulého storočia (a snažia sa doteraz) takmer všetci tvorcovia vyspelých trestných politík. Idea je jednoduchá. Robiť to, o čom vieme, že je funkčné a výsledky efektivity vieme vedecky preukázať. Je to v podstate rovnaká myšlienka, ktorú som tvrdo presadzoval dlhé roky, keď som učil študentov pomáhajúcich profesií. Vždy musíme vedieť, čo, ako a prečo v práci s človekom vykonávame... Nesmieme zároveň zabúdať na základný princíp, ktorým je (nielen v pomáhajúcich profesiách) „neškodiť“. Ak totiž na uvedené otázky nevieme odpovedať, ide o nebezpečné sociálne inžinierstvo s možnými katastrofálnymi dôsledkami.

V závere je ešte potrebné zdôrazniť, že nejde z pohľadu výstupných oddielov a projektu Šanca na návrat o „objavovanie Ameriky“. Slovenské väzenstvo má svoju nádhernú a špecifickú históriu aj vo vzťahu k výstupným oddielom. Kľúčové je zasadenie do systému vo väzenských zariadeniach koordinovane, celoplošne a s efektívnymi výsledkami. Ako vedec a praktik si dovoľím bez pochybností uviesť, že za ostatnú dekádu sa väzenstvo na Slovensku v porovnaní s inými štátmi zaraďuje medzi tých „lepších“. Máme svoje metódy, prístupy a riešenia, ktoré testujeme. A vieme ich aj zdôvodniť. Chcieť byť najlepšími je ale sympatická ambícia, vo väzenskom prostredí u nás vôbec nie nereálna.

Ďakujem všetkým za náročnú prácu vyplývajúcu z implementácie projektu Šanca na návrat, všetkým partnerským ústavom a všetkým príslušníkom a zamestnancom zboru, ktorí toto úsilie podporujú.

Martin Lulei, GR ZVJS